

Om det finale *r* i Dansk

Af POUL ANDERSEN

De følgende Tanker var tænkt om end ikke endeligt formuleret på et Tidspunkt, hvor de var ment som et Bidrag til en Diskussion med min Fagfælle og Ven, Paul Diderichsen. Med Sorg har vi nu måttet erkende, at Paul Diderichsen har sluttet sit rige og levende Virke i vor Kreds.

Beskrivelsen af Udtalen af -*r* i Stillingen efter Vokal i det danske Sprog er øjensynlig et vanskeligt Spørgsmål.

Allerede i Danske Studier 1927 (p. 154 ff.) opponerede Peter Grove mod Mesteren Otto Jespersens forskellige Forsøg på at beskrive Udtalen, hvad der gav H. J. Uldall Anledning (i DaStud. 1928, p. 172 ff.) til at præcisere sin fra både Grove og Jespersen afvigende Mening, og i de senere År er der fremkommet en Række nye Bidrag til Belysning af Spørgsmålet. Jeg har selv berørt *r*-Lydene i min danske Fonetik (i Nordisk Lærebog for Talepædagoger I. 1954 p. 308 ff.) og i 1956 behandles Spørgsmålet grundigt af Aage Hansen (i Udtalen i moderne dansk), til hvis Redegørelse Paul Diderichsen (i Danske Studier 1957, p. 41 ff.) knyttede sine afvigende Meninger. Endelig bragte 1964 hele to Bidrag til Belysning af Spørgsmålet; først H. A. Koefoeds Afhandling i Danske Studier: Er det finale *r* en vokal i rigsdansk? (p. 85 ff.) og senere på Året Paul Diderichsens Essentials of Danish Grammar, hvori Udtalebehandlingen, især vedrørende *r*-Lyden, sammenlignet med hans ældre Fremstilling i Danish Pronunciation (2nd. ed. 1953) på et vigtigt Punkt er forandret, muligvis som Følge af Læsning af Koefoeds Arbejde.

Når det gælder den fonetiske Beskrivelse af det eftervokaliske *r*, er der i den førte Diskussion fremkommet en hel Del interessante Iagttagelser, men Diskussionen røber rigtignok også ofte dels Usikkerheder¹ i den fonetiske Beskrivelse, dels Labiliteten i den Sprogbrug, vi med stor Tolerance kalder Rigssprogsudtalen, således at det nok kan være lidt vanskeligt at samle og udtrykke, hvilke Resultater Diskussionen har ført til. Vigtigt er, mener jeg, at vi med Paul Diderichsen (1957) har fået en Beskrivelse af Forholdet i dialektfrit Rigssprog på københavnsk Basis, en Beskrivelse, som jeg med mit københavnsk-øboiske Substrat almindeligvis kan tilslutte mig. Det er vigtigt, fordi Udtalebeskrivelsen hidtil lige fra Jespersen til, senest, Aage Hansen (1956) har været stærkt

præget af vestdanske (jyske) Udtalevaner. Af den førte Diskussion fremgår det dog ikke tydeligt, om der primært er Tale om en Forskel mellem Vest og Øst, eller der primært er Tale om en Forskel mellem ældre og yngre Generationer. Grove taler i 1927 om, at *r*'ets Assimilation er fuldstændt i den unge Generations daglige Tale, og så sent som i 1964 taler Paul Diderichsen om, at 'voiceless *r*' er sjældent foran *p*, *t*, *k*, *f* og *s* 'in the speech of the younger generation'. Jeg tror nu ikke så meget på en hurtig for sig gående 'Udvikling' i Udtalevanerne fra Generation til Generation, meget mere betyder, mener jeg, en sej Vedhængen ved visse Udtaleforskelle karakteristiske for henholdsvis Vest og Øst.

Udtalen af Gruppen -ŷrə

Mens der ved Kombinationen: højere Vokoid + *r* altid er Tale om – og Enighed om, at der i al Fald er – to forskellige Lyd, så viser Uenigheden sig ved det vanskelige Spørgsmål om Udtalen af -*r* i Kombination med de to laveste Vokoider: *ar* og *år*. Grove mener, at *ar* og *år* (i arve og Århus) i Virkeligheden er 'en usammensat Lyd', Koefoed (1964) siger, at *r*-Svindet har ført til Opkomsten af ensartede, dvs. ikke-diftongiske Vokoider. Diderichsen (1957 p. 65) siger, at vokalsk *r* smelter sammen med *a* og *ɔ*² til Langvokaler, men følger forsigtigt til: »der dog næppe er helt ensartede gennem hele deres forløb«. Denne Reservation giver sig i Diderichsens Lydskrift (i 1964) kontant Udslag i, at han lydskriver *gå:-å* (ɔ: *gɔ:ɔ*) pl. Gårde, altså angiver lang uændret, vel totopptet Vokoid, men *va:-å* (ɔ: *va:ɔ*) Vare, vare, altså med Ændring i Vokoiden. Det således fikserede Resultat svarer egentlig meget godt til mit auditive Indtryk af østdansk Rigssprogsudtale, dog siger jeg vist nok i det sidste Tilfælde ligeså ofte eller oftere *va·a* (i St. f. *va:ɔ*). I øvrigt viser Spektrogrammer af Diderichsens egen Udtale af *snare* og *narre*³ også et praktisk talt uændret Forløb af Vokoidens Formanter.

Hos Aage Hansen (1956) finder vi nøjagtig den modsatte Afgørelse: Han siger (p. 76) at mellem vokal og *ə* »høres næsten kun det vokalske *r* [dvs. høres ikke ret tit et konsonantisk *r*] eller en vokallignende lyd, der her, som hos PGrove, betegnes ved en vokal, skønt den efter min mening ikke helt kan identificeres⁴ med en sådan», men Udtalegengivelsen viser, at det her, modsat hos Diderichsen, er ved *a*, man har 'helt svind': *ba·a* eller *ba·* (på lignende Måde ved -*ŷr*: *ba·a* eller *ba·*), mens derimod Kombinationen -*årə* gengives: *å·a·* eller *å·ɔ* (og på lignende Måde:

å eller *å*, hvor der tilføjes: »PGrove regner med bortfald efter langt *o*, fx. [ɔ:] = Aar, men en sådan udtale synes mig ikke almindelig«.

Forholdet er vel nok det, at i Kombinationen *-ār* er r'et fuldtud vokaliseret hos alle rigssprogtalende, således at der ved Kombination med alle de højere Vokaler er Tale om en diftongisk Glidning – den fremgår klart af Spektrogrammer af Diderichsens Udtale af fx. Ordene *Kørsel* og *gør* –, hvorimod en sådan Glidning kun i ringe Grad forekommer eller helt forsvinder ved Kombination med de i Klang nærstående Vokoider *a* og *o*. Det er dog sikkert ikke tilfældigt, at det er Vestdanskerne, der mærker Glidningen ved *å*: *gå* (Gårde) (jf. jyske Dialekters Form med *o*: *go*), mens Første-Vokoiden hos Københavnerne er så åben, *o*, at ingen Glidning mærkes hér: *go*. Når Paul Diderichsen så omvendt – modsat Aage Hansen – skriver *va* (Vare) med Glidning, ja – er det så mon ikke trods alt Traditionen fra Embedsmandsdanskens lyse *a* i *va*, der slår igennem. Flertallet af rigssprogtalende Københavnerne vil næppe mærke nogen Glidning her.

Det gælder for alle Forfatterne, at man nu og da mærker Vanskeligheden ved at gengive det fonetiske Indtryk rent, hermed mener jeg uden Indblanding af 'sproglige' Fornemmelser⁵.

Fuld Vokalisering af r'et uden hørbar Glidning er der vel foruden i den rene Kombination: (i min strukturelle Notation:) *-aar* og *-år* også i en Række Tilfælde af Kombination af *r* med anden Indlyds-konsonant: *-ār* (og hertil hos en Del Mennesker *-ār*), hvis den efter *r* følgende Konsonant er stemt: Det hedder *a-nə* Arne (*||*⁸*a-nə* ane), *va-mə* Varme (*||*⁶*da-mə* Dame), *a*: arre (*||* *a*: ae vb.), *ka:l* Karl propr. (*||* *ka:l* Karl sb.); *o*: Åre (men *å-γə* Åge), *sə*: såre, såh! (*||* *sā*: såh!), *bo*: *sga:b* Borgerskab (v. S. af *bo-wə*), *sə*: Sår (*||* *sā*: så), men det sidste Ord kan også foran Pause hedde *sə* med afstemt Udgang (afstemt *ɹ*). Aage Hansen (1956) regner her overalt med »vokalisk *ɹ*«, som kan forlænges (fx. i *a-nə* p. 108).

Går vi nu videre til Eksempler hvor Andenkonsonanten i Indlyd er ustemt, så mener jeg, at Aage Hansens Beskrivelse af sådanne Eksemples Udtale (1956, p. 78 f.) stort set svarer også til mit auditive Indtryk blot med den af Paul Diderichsen (1957, p. 65) fremhævede Reservation, at Københavnerne i meget høj Grad anvender vokalisk *ɹ* i St. f. ustemt (afstemt) *ɹ*⁷.

Det er, sammenfattende, væsentligt at understrege, at man såvel ud fra de eksisterende Beskrivelser som ud fra ens egne auditive Indtryk af

Udtalen hos mange forskellige Medlemmer af det danske Sprogsamfund får det Indtryk, at der er stor Labilitet i Udtalen af de omtalte -ar- og -år-Kombinationer såvel m. H. t. Vokoidernes klanglige Nuancer som m. H. t. Afstemthedsforholdet. Men væsentligere end at understrege dette er det at pege på et Forhold, der har strukturel Betydning. Selv i de Tilfælde, hvor det vokoide Udtaleresultat af -ar-/-år- i -**ur**((**Δ**)**ə**)-Forbindelserne er helt uden Glidning af nogen Art, har dette Vokal-Element en Ejendommelighed i Forhold til Sprogets normale Vokaler. Disse sidste optræder nemlig i Manifestationen som enten lange eller korte Vokoider, og er altså indbyrdes kommutable, mens det her omtalte vokoide Element – også når det er ganske uden Glidning – kun optræder og altid optræder med en vis, større eller mindre, Længde. Vi har altså *a·nə* || *anə*⁸, men vi kan ikke til *a·nə* opstille en Modsætning **anə*⁹. Vi har et *ā·lə* åle || *ɔlə* Olde-, men vi kan ikke til *ɔ·li* årlig opstille en Modsætning **ɔli*⁹. Lignende vil vi se, hvis vi går over til Typerne med ustemt Andenkonsonant. Vi kan opstille Forskelle som:

kadə Katte || *ka·də* Kate propr.¹⁰ || enhver af de flg. Nuancer: *kaɹdə*, *kaɹdə*, *kaɹdə*, *ka.də* eller (lidt vulgærkbh.) *ka·də* karte, men man har aldrig et **kadə* med kort a, der ~¹¹ fx. *kɹadə* kratte.

kasə Kasse } ¹¹ *fa·sə* Fase || enhver af de flg. Nuancer: *faɹsə*, *faɹsə* osv. → *fa·sə* Farce,

krasə kradse } *fr·sə* Frase } enhver af de flg. Nuancer: *kaɹsə*, *kaɹsə* osv. → *ka·sə* Karse, men man har aldrig et **fasə*, **kasə* med kort a, der ~ fx. *krasə* kradse¹².

sbrag v. præf. } enhver af de flg. Nuancer: *sbaɹg*, *sbaɹg*, *sbaɹg* osv. → *sba·g* Spark; dette sidste Ord kan ikke hedde **sbaɹg* med kort a¹³.

tɹəbə troppe } enhver af de flg. Nuancer: *tɹəbə*, *tɹəbə*, *taɹbə*, *tɹ.bə*, *tɹ.bə* Torpe; dette sidste Ord kan aldrig udtales **tɹbə* med kort ɹ.

tɹəsəð v. part. } enhver af flg. Nuancer: *kɹsəð*, *kɹsəð*, *kaɹsəð*, *kɹ.səð*, *kɹ.səð* Korset; dette sidste Ord har aldrig kort Vokoid: **kɹsəð*. En sådan Form vilde ~ Grosset, trodset, crossed (Check)¹⁴.

Når jeg finder det vigtigt at slå den hér eksemplificerede Forskel mellem de normale Vokaler og ar/år-Kombinationen fast, så skyldes det, at netop dette Forhold i Diderichsens Redegørelse (1957, p. 50) er blevet lidt skævt fremstillet, og at det dernæst hos H. A. Koefoed (1964) fortæges på den Måde, at de ovennævnte af mig forkastede Kortvokoid-Former i den fonetiske Analyse medoptages som mulige Udtaleformer ved Siden af de langvokoide¹⁵, således at Resultatet bliver, at de herhen-

hørende Ord har »fakultativ« Længde, og denne Længde spiller en stor Rolle i Forfatterens fonemiske Tolkningsforsøg. Paul Diderichsen siger således (a. st.), at Forskellen mellem Vokalerne i *godt* og *Kort*, *låne* og *Tårne*, *Ål* og *År* er langt mere iørefaldende end Vokal-Forskellen mellem *Bøn* og *Børn*. Efter min Mening er der hér en mærkbar Forskel på de langvokaliske Eksempler med å, hvor alle vil være enige med Diderichsen i, at Forskellen mellem Vokoiderne er stor, og det kortvokaliske Eksempel godt || Kort, hvor Meningerne om dette Spørgsmål vil være mere delte. Diderichsen lægger på dette Sted i sin Fremstilling i det sidstnævnte Eksempel ganske ensidig Vægten på Vokoidernes kvalitative Forskel og negligerer – efter mit Øre – helt Kvantitetsforholdet, og desværre fortsætter han ad denne Linie i Essentials (1964). Det fremgår af hans Lydgengivelse, hvor Tegnenes Lydværdier rigtignok er noget omtrentlig angivet: *gøt* (ɔ: *gåt* (→ *gat*)), godt || *kåt* (ɔ: *køt*), Kort. Efter mit auditive Indtryk af alm. københavnsk Rigssprog er Forskellen i Kvalitet her meget overdrevet. En Udtale som den angivne: *gåt*, *gat* genfinder man derimod almindeligt i bl. a. sjællandske Dialekter, hvor den netop føles typisk forskellig fra Rigssprogsudtalen. I den sidstnævnte Publication¹⁶ (p. 26 ned.) fremhæver Diderichsen imidlertid selv, at ɔ efter et r udtales mere åbent og at *a* efter r 'has approximately the same pronunciation – – – as in the written combination *ar*', således at Forskellen i Vokoid-Kvalitet mellem Vokoiderne i fx. *gråt* og *Kort*, eller i *Krat* og *kart*! også efter Diderichsens Mening hos alle rigssprogstalende må være meget ringe. Ved disse som ved en Række andre Ordpar: Grotte } korte, Droske } dorske, rokke } orke, Frost } Forst, braske } barske, kradse } Karse o. fl. ovf., kan da formentlig alle enes om, at Ordene på ar/år-Kombinationerne i Udtalen adskiller sig fra Gruppen uden eftervokalisk -r, enten ved en eller anden Form for en r-agtig Artikulation (stemt eller afstemt eller 'vokalisk', i hvilket sidste Tilfælde Resultatet bliver en glidende Vokoid) eller, hvis en sådan absolut ikke kan erkendes, i det mindste ved en mærkbar Trækken på eller Længde på Vokoid-Elementet. Men denne Forskel, der jo – alt andet lige – har sproglig Relevans, ses der altså bort fra både hos Diderichsen og hos Koefoed.

At den nævnte Forskel i Vokoidlængde har sproglig Relevans ses da iøvrigt også deraf, at der indtræder Rimoverensstemmelse mellem Ord hørende til hver af de to ovenfor eksemplificerede Grupper, hvis Enkeltvokal i Ord af Gruppen uden eftervokalisk -r udskiftes med dobbelt Vokal (manif. lang Vokoid). Vi har da i Rigssproget fx. *ra·da* Rater ~ *a·da* arter

vb. præs., *ra·nə* rane ~ *a·nə* Arne, og denne Rimoverensstemmelse bekræftes også af, at det uden kunstig artikulatorisk Fremhæven af -r'et vil være umuligt ad Udtalens Vej at skelne et Rater fra et *Rarter, et *Rarne fra et Rane.

Den ensidige Vægt, der i Diderichsens Fremstilling lægges på Kvalitetsforskellen mellem de to Vokoider i Ord som godt || Kort fremgår også klart af Fortsættelsen, hvor det hedder, at der kan være Sammenfald mellem Stok og Stork i Vulgærkøbenhavnsk, fordi den ekstra sænkede ɔ-Lyd dér er normal i alle Positioner. Ja, men et Sammenfald mellem Stok og Stork, Hak og hark, Pak og Park, og en Rimoverensstemmelse mellem fx. tosset og Korset osv., vilde afgjort ikke være til Stede, hvis ikke Vulgærkøbenhavnsk desuden udviste en kendelig Forlængelse af Vokoiderne i de 'kortstavede' Ord.

Når det gælder anvendt Fonetik, altså drejer sig fx. om at anvende Lydtegn på en sådan Måde, at Udlændinge kan få de rigtigste Fornemmelser af Ligheder og Forskelle mellem Lydtyper i deres eget Sprog og i det Sprog, hvis Udtale de skal lære, så er det klart, at Pædagogen må have stor Frihed i Brugen af Lydtegn på en ganske udtraditionel Måde, hvis han kan opnå, at Eleven derved ledes ind på det rette Spor. Arthur Arnholtz anvendte i sin fonetiske Tilrettelægning af Dansk Udtale for Tyskere¹⁷ fx. det i danske Øjne forargelige *x* som Betegnelse for det lange lyse *ā* i Dansk, hvilket sikkert var pædagogisk rigtigt, når Tegnet anbragtes i et Komplex af Tegn for tyske Udtalevaner. Jeg vil derfor heller ikke opponere mod Anvendelsen af Vokoidtegn til Betegnelse af en Række af r's Manifestationer i Dansk, når det gælder at skabe de rette Associationer hos Udlændinge, som anvender r-Manifestationer helt forskellige fra vore (fx. *n* eller *r*). Der er dog alligevel en Grænse for, hvad Pædagogen kan tillade sig. Han må ikke anvende Betegnelser, traditionelle eller utraditionelle, der bryder gennem eller går på tværs af Sprogets Strukturgrænser, og det er Paul Diderichsen i Essentials (1964) af lutter artikulatorisk-fonetisk Iver kommet til på dette Punkt¹⁸. At r-Fonemets Manifestation noteres med -ā i *gå:-ā* Gårde og *va:-ā* Vare, *veāst* værst og *soāt* sort gør ingen Fortrød, men når *knaat* Krat noteres med samme Vokaltegn som *pak* Park, *sgap* skarp og *sbak* Spark, så røber dette, at eksempelvis¹⁹ et *kat* kart, vb. imper. vil være at notere på samme Måde som *knaat*, og hermed forsynder man sig, som jeg ovenfor har vist det, mod det danske Sprogs Struktur. Jeg tror iøvrigt ikke, at en Notation som *hāt* hårdt netop fører engelske

Elever på den rette Vej, for dansk 'hårdt' lyder nu ikke som engelsk 'hot', ikke heller i Diderichsens Udtale, for som en særlig pikant Sluteffekt kan vi på den tidligere omtalte Grammofonplade, på hvilken Paul Diderichsen illustrerer Bogens Eksempelord høre (og Spektrogrammer af Udtalen viser med al ønskelig Tydelighed), at Paul Diderichsen selv udtalte Ord af Typen hårdt, Spark, Park med ustemt r_x .

Det er forståeligt, at H. A. Koefoed med Baggrund i sit Undervisningsarbejde i det fremmede er opmærksom på Værdien af de fonetiske Iagttagelser, som Grove og Diderichsen har arbejdet med, men mens Diderichsen stadig holder sig til de rent fonetiske Forhold og flere Steder fastslår, at dermed er intet sagt om den strukturelle Tolkning af Fænomenerne, så er en strukturel Tolkning netop Hovedproblemet for H. A. Koefoed. Hans fonemiske Tolkning af de r-holdige Ord i Dansk kalder han selv beskeden en Skitse, og at en sådan må udarbejdes som det nødvendige teoretiske Grundlag for en hensigtsmæssig Lydgengivelse (også til praktiske Formål) er jeg – som det vil være fremgået af mine Bemærkninger ovenfor – principielt enig med Forf. i.

Det i Afhandlingen (1964) foreliggende Resultat finder jeg imidlertid på mange Punkter utilfredsstillende. Forf. siger p. 105, at man »hvis materialet tvinger dertil, må – – – lade ét af principperne ved beskrivelsen (udtømmende, enkel, hensigtsmæssig iflg. Hjelm-slev) vige for et af de andre, hvis de er uforenelige, og at enkelthedens princip i givet fald må vige for hensigtsmæssigheden». Man har imidlertid Indtryk af, at Forf. på Forhånd har lagt sig fast på hvad han anser for hensigtsmæssig²⁰ og dertil kommer, at Forf. i det ovf. citerede har glemt den ene af Hjelm-slevs absolutte Betingelser nemlig den, der siger, at beskrivelsen også skal være modsigelsesfri, og det kan ikke siges om den foreliggende Skitse. Det må være et Krav til enhver formuleret strukturel Afgørelse, at den ved Efterprøvning viser sig ikke at stride mod Resultaterne af den primære Kommutionsprøve. Når således H. A. Koefoed strukturerer »Far« som /fa/ og »var« som /va/, så er hans Afgørelse i Konflikt med den sproglige Struktur, fordi den tilslører et Modsætningsforhold, der er konstateret ved den primære Kommutionsprøve ($fa:1 \} va:1$). Det samme er Tilfældet, når Resultatet af hans Analyse af Doktor/ Lektor-Ordene bliver at både »Lektor« og »Lægter« struktureres / $l\acute{e}kt\acute{o}$ /, både »Faktor« og »Fagter« struktureres / $fakt\acute{o}$ /, Det strider mod den primære Kommutionsprøve. Koefoed mener ganske vist, at den af mig påpegede Forskel i Udtalen af disse Ordpar »er vanskelig at

opretholde²¹, men hertil må jeg sige, at enten har han slet ikke forstået, hvilket fonetisk Element der i dette Tilfælde er sprogligt relevant, eller også skyldes Uoverensstemmelsen, at Koefoeds bornholmske Regionaldansk på dette Punkt har en anden Sprogbrug end mit Rigsdansk på københavnsk-øboisk Basis. Eksemplet belyses iøvrigt, mener jeg, bedst ved som Grundlag for en Strukturanalyse at benytte min Inddeling af Ordstoffet i Ordtyper (α -, β -, γ -Ord). »Fagter« og »Lægter« er på Dansk gode β -Ord (Tostavelsesord): **faktør**, **læktør** og udtales som sådanne med den for 'Indlyd' (γ : Stillingen imellem Vokalen i den trykstærke Stavelse og α -Vokalen i den trykssvage Stavelse) normale Manifestation af **t** som *d*: *fægd* og *læg*. »Faktor« og »Lektor« er derimod Sammensætninger (γ -ord): **faktør**, **læktør** og udtales som sådanne med den normale Forlydsmanifestation af **t** [*t*]: *fægt* og *lægt*, og der er naturligvis ikke, som af Koefoed forsøgsvis antydtes, Tale om nogen Udtaleforskel i den trykssvage Stavelse. »Doktor« er blevet et 'dansk' Ord, dvs. det må beskrives ved Fonemformelen: **dåktør** og udtales *dægd*, og derfor hedder det også i bpl. (eller vil i al Fald i mange Situationer hedde): *dægd*, mens de tilsvarende Bøjningsformer »Lektorerne« og »Faktorerne« ikke kan hedde *læg* og *fægd*, for det betyder »Lægterne« og »Fagterne«.

At Koefoeds Skitse er utilfredsstillende skyldes først og fremmest, at man ikke kan formulere sikre Resultater ud fra Behandling af en Del af en Struktur, hvis man ikke har fuld Klarhed over hele Systemet i vedkommende Sprog, men i Koefoeds Tilfælde kommer dertil, at hans auditivt fonetiske Analyser af dansk Rigstalesprog ikke er sikre nok. Hans eget Talesprog – stærkt farvet af Bornholmsk – er ikke det bedste Udgangspunkt for Analyse af almindelig Rigssprogsudtale. Paul Diderichsen lader skinne igennem som sin Mening, at Jyden Aage Hansen ikke i et og alt er fortrolig med københavnsk Rigsmål; det samme kan i høj Grad siges om Bornholmeren H. A. Koefoed, og det vil forøvrigt mere eller mindre gælde for enhver af os, der er vokset op i et Milieu med en eller anden Form for folkelig Sprogbrug. Og det er jo Tilfældet med langt det overvejende Flertal af Sprogsamfundets Medlemmer. En stor Del af disse Medlemmer af Sprogsamfundet taler dog efter min Mening Rigssprog, om end et fint Slør over deres Tale røber Jyden, Fynboen eller Sjællænderen bag. Rigssproget som »overordnet« Begreb er derfor ikke mig så selvfølgelig som det var Paul Diderichsen – ikke at jeg nærer Skepsis over for selve Begrebet, som Diderichsen påstod,

at Aage Hansen gør. »Det utvungne, naturligt varierede Rigsmål, der tales i Kredse, som gennem Generationer har været upåvirkede af folkeligt Sprog» var Paul Diderichsens Definition af dette Begreb, og han var selv den bedste Repræsentant for dette Rigssprog.

NOTER

1. Ikke mindst H. A. Koefoeds Udtalegengivelser viser på flere Punkter Usikkerhed i Vurderingen af Rigssprogsudtalen.
2. Jeg anvender almindeligvis Danias Tegn, også ofte uden videre i Gengivelser af de andre Forfatters Ortografi. Anførelse af de forskellige Forfatters Brug af Tegn fra forskellige Lydtegnssystemer vilde nødvendiggøre stadige Forklaringer.
3. Efter den til Bogen fra 1964 hørende Plade (se pag. 9).
4. Her vilde det have været rart, hvis Forf. havde præciseret, ud fra hvilket Aspekt den ikke helt kan identificeres med en Vokal.
5. Karakteristiske Eksempler på denne Indblanding af 'sproglige' Fornemmelser er fx. hos Diderichsen (1957 p. 54 øverst) Bemærkningen om Diftongkomponenterne *-j* og *-ø*, der i københavnsk Udtale af Ord som *le(·)jə* lege og *sɔ(·)wə* sove hævdes at have Tilbøjelighed til at gå til den følgende Stavelse (altså blive konsonantiske). En Gengivelse af et rent fonetisk Indtryk af københavnsk bør efter mit Øre være helt uden efterfølgende *ə* og derfor også uden 'Konsonant': *la·é*, *la·e*, *la·e*; *sɔ·ø*, *sɔ·0*. På lignende Måde senere på Siden hvor han hævder, at vi »ikke blot« udtaler »Tyv«: *ty'v*, *tyu'* og »skrive«: *sgri·və*, *sgriuə*, »men også *[ty'w]*, *[sgri·wə]*«. Her er *ty'w* (= *ty'u*) rigtigt, men *sgri·wə* (med *-ə*) er konstrueret og næppe hørt. Hos Aage Hansen (1956, p. 76-77) mærkes Vanskeligheden ved at fastholde den rent fonetiske Synsvinkel, hvor AaH finder en Udtale *[bɐ]* (ɔ: *[būa]*) = Bør og *[smqə]* (ɔ: *smqə*) = Smør »usædvanlig«, til Trods for at han umiddelbart ovenfor selv har anført Formerne med »vokalisk *ɔ*«: *[būa]*, *[smqə]* som Regelen. Hvad er Forskellen fonetisk på »vokalisk *ɔ*« og »et element der ligner et sænket *ɐ* eller *ə*«? Efter min Mening er der ingen; vokalisk *ɔ* er en, helt igennem stemt, Vokoid af *ɔ*-Typen, men når vi alligevel i Lydskrift traditionelt skelner mellem *ɔ* og *ə*, så er det ikke af rent lydige Grunde men fordi Vokoiden *ə* er en Manifestation af et Centralfonem, en Vokal (ɔ: hører hjemme i en Stærktrykstavelse eller en Stavelse, hvor Modsetningen Stærktryk/Svagtryk er suspenderet), mens *ɔ* er Manifestation af enten et Marginalfonem, en Konsonant, eller af en Kombination af Svagtrykstavelens Vokal *ə* og Konsonanten *r*. Det »usædvanlige« er altså ikke det rent klanglige eller det artikulatoriske, men noget bagved liggende strukturelt. Jf. ovf. Note 4.
6. Se Note 11.
7. Om Diderichsens egen Udtale, se ndf. p. 81.
8. Tegnet *|* betyder 'sprogligt', strukturelt forskellig fra, ved ét fonetisk Element; se nærmere Fonemsystemet i Østfynsk (1958), p. 48 f.
9. Herfra skal naturligtvis undtages Ord med *r*- i Forlyd: *ra·nə* rane, *ranə* Rande, *rɔlə* Rolle osv.
10. Sådan har jeg faktisk hørt Navnet blive udtalt; der findes også enkelte mere almindeligt brugte Ord på *-a·də*.
11. Tegnet *~* betyder »viser Overensstemmelse i alle Lyd fra og med Centralfonemet i Ordet og Ordet ud«; Tegnet *}* betyder »viser Mangel på sådan Overensstemmelse«; se nærmere Fonemsystemet i Østfynsk (1958), p. 48 f.
12. Derimod vil vel et udpræget københavnsk *fa·sə* Farce *~ fra·sə* Frase.

13. Derimod kan det udpræget københavnske *sba:g* Spark vel nok udtales ganske som Navnet *Spaak* (Belgiens Udenrigsminister).

14. Dette sidste er dog for mig og flere andre et Fremmedord, udtalt med langt dybt *ɔ*: *krɔ:səð*, der nok kan ~ den københavnske Udtale af Korset: *kɔ:səð*.

15. De andre Muligheder ses der hos Koefoed helt bort fra.

16. Og i øvrigt også i (1957) p. 49 (i Lydopstillingen) og p. 51.

17. Einführung in das Dänische Lautsystem mit Schallplatten von A. Arnholtz und C. A. Reinhold. 1936.

18. Diderichsens Notation er naturligvis i andre Hensender – som man måtte vente det netop af ham – i den bedste Overensstemmelse med det danske Sprogs Struktur.

19. Ordmaterialiet i Diderichsens skematiske Oversigt er naturligt nok af så ringe Omfang, at egentlige Ordpar til Dokumentation af Forsyndelsen ikke lader sig finde frem. Det konstruerede *kat* uden Stød (Lydskriften her er den af Paul Diderichsen anvendte) betyder i vestdansk farvet Rigssprog *kat* vb. imper.; i østdansk Rigssprog har Ordet Stød.

20. Det hedder i Afh. p. 102: »jeg vil netop gerne bort fra den traditionelle opfattelse af, at der er tale om såvel nogen r-lyd som noget r-fonem.«

21. På lignende Måde mener Forf., at Forskellen [pi(:)ə] Pige || [pi:ɐ] Piger, og på samme Måde sige, siger, Byge, Byger o. l., og Forskellen mellem være, værre, Hære, Herre osv. er vanskelig at opretholde. Hvad det første angår, kender jeg ikke nogen dansk Sprogbrug, hvor Talforskellen mellem Ord af de anførte Typer ikke er klart manifesteret, og hvad det andet Forhold angår, er der Tale om en vulgærkøbenhavnsk Tendens, som man naturligvis ikke kan tillægge nogen Værdi, når det gælder Rigssprogsudtalen, som det – som Koefoed selv fremhæver, p. 98 – kan være vanskelig nok endda at få Hold på.